

הפעיל או הפעיל:

שינוי פונולוגי בסביבה עמומה כמקרה בוחן של התרחשות והתקבעות של שינויים לשוניים
בשפה

עינת טרכטמן

בפונולוגיה של העברית המודרנית הסטנדרטית לא מתקיימים עיצורים לועיים, המכפל איננו מבוצע ולכך יש להוסיף שהתנועות צירה, סגול, ושווא נע הינן בעלות ביצוע זהה והן מבוצעות כפונמה [e] העלמות הגרוניות ערעה את ההתניה הפונולוגית להנמכת התנועה לפני הגרוניות. בנוסף, אי ביצוע המכפל בהגייה הוביל לקושי להבדיל בין הברה פתוחה להברה סגורה בגזרות שונות של הבניין.

המצב כיום הוא שחוקי המורפולוגיה המבוססים על המערכת הפונולוגית של לשון המקרא קיימים עד היום, אך ההתניה הפונולוגית נעלמה. בשל אי התאמה בין המערכת המורפולוגית למערכת הפונולוגית ישנן מערכות לשוניות עמומות בעברית. דוברים מפעילים מנגנונים לשוניים שונים, כדי להימנע מעמימות ולהגיע לסדירות במערכות בלתי סדירות.

אחת הסביבות המורפולוגיות שהפכו עמומות בעברית בת-ימינו היא התנועה בהברה הראשונה של צורות העבר מבניין הפעיל. לתנועה זו ארבע חלופות בעברית המקראית: [i], [e], [ē] ו-[o]. חלופות אלה מותנות בסביבות מורפו-פונולוגיות שונות. התנועה הבסיסית, המופיעה בתחילת הבניין בגזרת השלמים בצורות העבר של הפעיל, מנוקדת בחיריק: [hif'il] וכך הוא בגזרות נחי פ"י, נחי ל"א ונחי ל"י.

בהרצאה נתמקד באופן הגיית התנועה הראשונה בצורות העבר של בניין הפעיל כמקרה בוחן של שינויים המתרחשים במצב של עמימות לשונית. הדיון יעסוק בהגייה השלטת בתנועה זו בעברית בת ימינו.

כמו כן, נדון בהשפעת הסביבה המורפו-פונולוגית על הבחירה בתנועה זו (סוג ההברה; מקום החיתוך, אופן החיתוך ומידת הקוליות של העיצור המצטרף לתנועה הראשונה לפנייה; התנועה העוקבת לתנועה הראשונה; השפעת פעלים ספציפיים על התפשטות השינוי) ובהיבטים סוציו-לינגוויסטיים המשפיעים על הבחירה בתנועה. כלומר נברר אם ההגייה מותנית באפיונים של קבוצות דוברים שונות בשפה: דוברים ילידיים לעומת עולים חדשים ונשים לעומת גברים.